

Restituint el bon nom dels sofistes

Lluís Pastor: *La retòrica antiga*, Editorial UOC, Barcelona, 2007, 98 pp.

Seguint el corrent que ha renovat l'interès per les eines comunicatives, des de les pràctiques publicitàries fins als discursos dels polítics (ja ho sabíem, que els polítics tenen ajudants que els escriuen els discursos, però recentment va sortir als diaris un senyor que li escriu els discursos a l'Obama, i que s'ha fet famós pel lema *Yes, we can!*), trobem aquest llibret senzill i de caire divulgatiu sobre els inicis de la retòrica i, inevitablement, els sofistes de l'Atenes del segle V abans de Crist.

Es tracta d'un assaig d'aproximació històrica als orígens de la retòrica, l'art de parlar en públic, fer discursos convincents i sortir ben parat d'una discussió, que ens situa a la Sicília i l'Atenes del segle V, amb un recorregut històric que arriba fins a Aristòtil, el compilador dels elements formals que els retòrics van anar arreplegant i teoritzant. És força interessant i esclaridora l'explicació social i política del naixement de la retòrica judicial a Sicília, mitjan segle V. Justament coincidint amb l'arribada al poder de Pèricles, a Atenes. No s'ha d'oblidar que Pèricles va ser un gran orador, i que en aquesta tasca essencial en un polític atenès, hi havia darrere seu la figura consellera de Protàgores. Tanmateix, Pèricles dominava aspectes de la retòrica que en la teoria protagòrica quedaven en un segon pla, com ara els aspectes emocionals del discurs. Una ullada als discursos de Pèricles, mitjançant Tucídides, permet copsar que, sense oblidar l'argumentació protagòrica, s'havia avançat a Gòrgies en la manipulació de les emocions del públic (Tucídides, *Història* II, 34-46 i II, 60-64).

De gran valor didàctic és l'explicació de l'autor dedicada a la retòrica dels sofistes més importants, des de Protàgores fins a Isòcrates, passant per Gòrgies, Antifont, etc. Per arribar, finalment, al moment crític a mans de Plató i Aristòtil. En conjunt, aquest llibre resultarà força atractiu per qui vagi a la recerca d'una primera informació sobre el tema, i el conduirà pel camí correcte si hi vol aprofundir.

Encara que el llibre arriba fins a aquest punt a part aristotèlic, s'ha de dir que hi ha un renaixement de la retòrica clàssica a Roma, sota el patrocini de Júlia Domna, esposa de l'emperador Septimius Sever, entre els segles II i III després de Crist, però no hi va aportar res de nou a la feina dels primers sofistes. Tot aquest repàs històric gira al voltant del paper essencial que la retòrica va tenir en la democràcia atenesa i en el paper del poble com a actor polític. I, finalment, l'autor analitza les claus del fracàs del moviment sofista: la força dels seus enemics polítics i intel·lectuals i l'impacte dels seus pressupostos filosòfics, que en els seus desenvolupaments més radicals no van ser ben rebuts per una societat que, als finals del segle V, ja havia perdut l'entusiasme per la llibertat de pensar i va veure amb por les conseqüències dels excessos teòrics del relativisme, l'escepticisme i els jocs del llenguatge.

Amb tot això, val a dir que aquest llibre compleix sobradament amb els propòsits divulgatius de la col·lecció a què pertany, "Vull saber", que recorda

aquella mítica “*que sais-jé?*” que la PUF va fer circular als anys 60 i que a Espanya va tenir alguna traducció. Tanmateix, l’objectiu de fer saber, de donar els elements essencials que componen un fenomen històric, natural, cultural o artístic, no ha ser traït per algunes imprecisions que observem en aquesta obra. Per exemple, la qüestió de la distinció entre sofistes i filòsofs no pot ser resolta tan lleugerament com fa l’autor. L’ús d’aquetes apel·lacions ve ser indistint durant força temps i va més enllà del mateix moviment sofista, no només perquè els sofistes també feien filosofia, sinó també perquè els filòsofs passaven per savis, es a dir, també eren sofistes. Només cal tenir presents els diferents testimonis doxogràfics per adonar-se’n. La distinció entre els uns i els altres va ser establerta maliciosament per Plató, per lliurar Sòcrates d’una confusió que li havia costat la vida en un moment quan calia netejar el seu prestigi de l’estigma d’haver estat considerat un sofista amb totes les de la llei. Sòcrates estava tan a prop dels sofistes, en el temps que van coincidir a Atenes, que Plató ha d’exagerar les diferències per tal d’aconseguir separar el seu mestre d’un moviment que ja no era tan popular quan Plató va escriure els seus diàlegs contra els sofistes (*Protàgores*, *Gòrgies*; en sentit estricte, però, quin percentatge de l’obra i el pensament de Plató no està parlant de o contra els sofistes?).

D’altra banda, l’autor informa que Pèricles va fer cridar Protàgores i Gòrgies a Atenes per tal que aportessin els seus consells a la seva tasca política. Pel que fa a Protàgores, malgrat la incertesa de les dades de què es disposa, sembla segura la seva presència a Atenes a partir de l’any 444, i també la seva col·laboració amb Pèricles (Plutarc, *Vides. Pèricles* 36, per exemple, entre altres testimonis). Cal afegir que la democràcia atenesa, que tant devia a la sofística de Protàgores, el va rebutjar salvatgement, cremant els seus llibres al carrer, i el va condemnar a l’exili l’any 411. Protàgores no va arribar enlloc, ja que el vaixell amb què fugia d’Atenes va naufragar i ell es va ofegar.

Gòrgies es va lliurar d’aquest trist final perquè preferí passar els seus últims anys fora d’Atenes. Els seus deixebles van ser responsables de la desgràcia d’Atenes, i fins i tot de la mort de Sòcrates però, malgrat tot el que digui Plató, el mestre sofista no era responsable del que van fer els seus alumnes, com tampoc ho va ser el mestre Sòcrates, que va tenir com a seguidors Alcibiades i Críties, tots dos personatges nefasts per al futur d’Atenes. Ara bé, difícilment va poder Gòrgies tenir cap mestratge sobre Pèricles, ja que quan va arribar a Atenes l’any 427, aquest ja era mort en feia dos. I difícilment va anar Gòrgies a Atenes perquè el cridés Pèricles, sinó perquè encapçalà una legació de Leontini, la seva ciutat, per tal de demanar ajuda a Atenes davant les amenaces de Siracusa. La retòrica de Gòrgies va arribar a Atenes en un moment força delicat, quan els polítics van passar de la demagògia predominant en el tarannà de Pèricles al populisme predominant en els seus successors.

Bé, tota aquesta qüestió, de veritable rellevància per entendre el paper de la retòrica a Atenes, queda silenciada en aquest llibre, certament perquè aquest llibre no està pensat per aprofundir en una temàtica tan complexa, però trobem a faltar algunes precisions necessàries perquè els lectors no es perdin. El camí marcat per

aquest llibre és el correcte, però cal d'evitar que els lectors caiguin en certs paranys i agafin drecceres sense sortida.

Josep Pradas
Seminario de Filosofía Política
de la Universidad de Barcelona